

DEILBHÍOCHT AN AINM BHRIATHARTHA

17.1 Má bhreathnaítear an abairt *dúirt mé leis teacht go tapa*, tabharfar faoi deara go bhfuil dhá fheidhm ag an bhfocal *teacht*, mar atá, feidhm ainmfhocail mar is é cuspóir an bhriathair *dúirt* é, agus feidhm briathair, mar tá sé á cháiliú ag an dobhriathar *go tapa*. Mar an gcéanna i gcás na habairte *ní maith leis éirí ramhar*, tá feidhm ainmfhocail ag an bhfocal *éirí* mar is é ainmní na habairte é; agus tá feidhm briathair aige de bhrí go ndéanann an aidiacht fhaisnéiseach *ramhar* comhlánú air.

Aon fhocal a bhfuil feidhm ainmfhocail agus feidhm briathair aige is gnách ainm briathartha a thabhairt air. Is ó bhriathra a dhíorthaítear formhór mór na n-ainmneacha briathartha agus is beag briathar, taobh amuigh den chopail agus de chorrbhriathar uireasach eile, nach bhfuil ainm briathartha amháin ar a laghad aige.

17.2 Tá roinnt briathra ann a bhfuil níos mó ná ainm briathartha amháin acu. Na cinn is faide, is iondúil go léiríonn siad leanúnachas, minicíocht, teibíocht, torann, treise, etc., rud nach ndéanann na cinn ghairide: *fí, fíochán; léamh, léitheoireacht; lúbadh, lúbarnach; preabadh, preabarnach*). Mar ghnáth-ainmfhocail a dhíochlaontar na foirmeacha fada.

An Chéad Réimniú

17.3 Is iad seo na rialacha ginearálta i dtaobh dhéanamh na n-ainmneacha briathartha sa chéad réimniú

□ *-(e)adh* a chur le fréamh nach *-igh, -ígh* ná (i gcás ilsiollaí) *-ail* is críoch di: *moladh, briseadh*

□ ar aon dul leis an bhfréamh in ilsiollaí dar críoch *-áil*: *pacáil*

□ *-í* a chur in ionad *-igh* i bhfréamhacha dar críoch *-igh* agus nach bhfuil guta fada ná défhoghar iontu: *suí (sui gh)*

□ -gh a bhaint de fhréamh dar críoch -ígh: *cnaí (cnaígh)*

□ -igh a bhaint den fhréamh i gcás fréamhacha eile dar críoch -ígh: *dó (dóigh)*.

17.4 Eisceachtaí sa chéad réimniú

□ *leathnú ar an bhfréamh sula gcuirtear -adh léi*: adhlacadh, bualadh, ceiliúradh, fáscaidh, loscaidh, rúscadh, seachadadh, tfolacadh, troscadh, tuaslagadh

□ *ar aon dul leis an bhfréamh*: agóid, amharc, at, bruith, coimhéad, conspóid, crith, cumasc, dearmad, dfol, díospóid, diúl, éag, fás, feighil, fiach, goid, goin, foc, lámhach, leigheas, léim, meas, meath, ól, reic, ríomh, rith, scríobh, slad, snámh, sníomh, stad, tál, teagasc, teip, tóch, trácht, triail, triall, troid, úsáid

□ *leathnú ar an bhfréamh*: aiseag, brath, comhrac, cosc, cur, gearán, gol, iomlasc, lot, scor, siúl, tionól, tochas, tochras, toirmeasc, tomhas

□ -t leis an bhfréamh: adhaint, baint, ceilt, deighilt, iomáint, meilt, roinnt, taispeáint, tiomáint

□ -e leis an bhfréamh: díbhe, faire, gáire, rince

□ *cinn dar críoch -áil*: fágáil, féadachtáil, fuáil, gabháil, maireachtáil, tógáil

□ *cinn dar críoch -mh*: buaireamh, caitheamh, comhaireamh, éamh, fónamh, iamh, léamh, maitheamh, maíomh, seasamh, téamh, tuilleamh

□ *cinn dar críoch -an*: airleacan, athnuachan, beochan, buachan, buíochan, coisreacan, cruachan, leagan, ligean, ríochan, teilgean, tionlacan, tréigean, urlacan

□ *cinn dar críoch -úint*: creidiúint, feiliúint, giniúint, leanúint, oiliúint, oiriúint

□ *cinn éagsúla*: adhradh (adhair), bleán (blich), dámhachtain (dámh), druidim (druid), eisiachtain (eisiacht); éisteacht (éist), fanacht (fan), féachaint (féach), fóirithint (fóir), firseadh (fuirsighe), gairm (gair), gluaisceacht (gluais), iarraidh (iarr), réiteach (réitigh), saighdeadh (saighid), seinm (seinn), sleabhcadh (sleabhaic), taighde (taighid), tairiscint (tairg), titim (tit), tuiscint (tuig).

Gheofar roinnt eisceachtaí eile san Aguisín.

An Dara Réimniú

17.5 Is iad seo na rialacha ginearálta i dtaobh dhéanamh na n-ainmneacha briathartha sa dara réimniú

□ *-aigh > ú; -igh (ar lorg consain) > -iú: scrúdú, cruinniú*

□ *-t a chur le fréamhacha na mbriathra coimrithe: cosaint.*

17.6 Eisceachtaí sa dara réimniú

□ *ar aon dul leis an bhfréamh: aithris, díolaim, foghlaim, lorg*

□ *leathnú ar an bhfréamh: ceangal, cogar, freastal, iompar, rómhar, soláthar, taisteal, tochsal*

□ *-t leis an bhfréamh: fulaingt, tarraingt, tuirlingt.*

□ *cinn dar críoch -í: achainí, cónaí, corraí, eachtraí, éirí, fiafraí, fionraí impí, ionsaí, taithí*

□ *cinn dar críoch -amh: áireamh, cásamh, ceisneamh, cuimhneamh, cúiseamh, cúiteamh, cúnamh, dealramh, éileamh, foighneamh, iomramh, machnamh, sásamh, smaoineamh, taibhreamh, táinseamh, taitneamh, téarnamh, tionscnamh*

□ *cinn dar críoch -ach: ceannach, clúdach, cnuasach, cuardach, cumhdach, eiteach, fuadach, réiteach, taifeach, tobhach*

□ *cinn dar críoch -cht: aoireacht, dúiseacht, fortacht, imeacht, marcaíocht, rámháíocht, tairngreacht, tóraíocht*

□ *cinn dar críoch -áil: admháil, aireachtáil, tarrtháil, teagmháil, teastáil*

□ *cinn éagsúla: damhsa (damhsaigh), dúchan (dubhaigh), eisiúint (eisigh), glinniúint (glinnigh), insint (inis), maistreadh (maistrigh), tiúchan (tiubhaigh), tuargaint (tuargain), únfairt (únfairtigh).*

Gheofar roinnt eisceachtaí eile san Aguisín.

17.7 Tá dornán d'ainmneacha briathartha nach bhfuil aon bhriathar ag gabháil leo:

bádóireacht, bradaíl, cneadach, peataireacht, spailpínteacht, tincéireacht, etc. Agus tá cinn eile ann a bhfuil a mbriathar annamh nó curtha ar leataobh ar fad: *báisteach, caint, fearthainn, magadh*, etc. Mar ghnáth-ainmfhocail a dhíochlaontar iad.

An Ginideach

17.8 Má tá cuspóir (ainmfhocal nó aidiacht shealbhach) ag gabháil leis an ainm briathartha san abairt (i.e. más le briathar aistreach a bhaineann sé) is ionann foirm an ghinidigh agus foirm na haidiachta briathartha go hiondúil: *lucht ceannaithe na mbeithíoch; fear inste scéil; lá íoctha na rátaí; modh a húsáidte; in ann a dhéanta; chun a gcrochta; ar tí mo mharaithe*. Ach ní rómhinic a úsáidtear leaganacha den sórt thuas. Mar shampla, is túisce a déarfai *ceannaí muc, tógálaithe tithe* ná *fear ceannaithe muc, lucht tógála (tógtha) tithe*.

Leis an alt seo a bhaineann *lucht leanata Ghoill* (a naimhde, **9.9**): ach le **17.10** a bhaineann *lucht leanúna Ghoill* (a chairde, **9.8**).

17.9 Infilltear ar nós ainmfhocal den tríú díochlaonadh ainmneacha briathartha dar críoch *-áil* a bhfuil a mbriathra in aicme 3 (**14.37**), agus roinnt focal eile dar críoch *-áil, -áint, -úint, -cht* (Aguisín): *bean chardála olla; long thóraíochta fomhuireán*.

17.10 Mura bhfuil cuspóir ag gabháil le ginideach an ainm bhriathartha (cibé acu aistreach nó neamhaistreach a bhriathar) feidhmíonn sé mar aidiacht. Is ionann foirm an ghinidigh agus foirm na haidiachta briathartha go hiondúil sna cásanna seo

□ focail dar críoch *-adh*: *rún cáinte, dán molta*

Tá correisceacht ann: *uisce fuachaidh, tuilleadh teannaidh, lá troscaidh*.

□ focail dar críoch *guta fada*: *bealach éalaithe, páipéar súite, boladh dóite, teach cónaithe*.

Ach féach **17.12** maidir leis an nginideach mar ghnáth-ainmfhocail.

17.11 Nuair a bhíonn cuspóir acu is ea is mó a bhíonn cruth aidiachta briathartha ar ghinideach na bhfocal seo: *bleán, bruith, buaireamh, coimeád, druidim, fulaingt, goin, iamh, iarraidh, iomramh, scríobh, siúl, tarraingt, téamh, tóch, tuirlingt*.

17.12 Mar seo a leanas a infhilltear ainm briathartha gan chuspóir de réir ceann éigin de na cúig dhíochlaonadh.

Sa **chéad díochlaonadh** atá mórán acu dar críoch consan leathan: *uisce coiscreacain, bliain bhisigh, lucht siúil*, etc.

Sa **dara díochlaonadh** atá roinnt focal dar críoch consan caol: *cóir aithrise, fonn titime*, etc.

Sa **tríú díochlaonadh** atá focail dar críoch *-áil, -íl, -áint, -úint, -cht* agus cinn

bhaininsneacha dar críoch *-chan*: *crann tógála*, etc. agus na focail seo a leanas: *crith, díolaim, éag, foghlaim, íoc, reic, rith, seinm, slad, snámh, sníomh, tairiscint, triall, troid, tuiscint: galar creatha, lucht leanúna*, etc.

Sa **cheathrú díochlaonadh** go hiondúil a bhíonn ainm briathartha aonsiollach a bhfuil guta fada ann nuair a úsáidtear mar ghnáth-ainmfhocal (go háirithe ar lorg an ailt) é: *idir dhá cheann na meá, ach droichead meáite*.

Sa **chúigiú díochlaonadh** a bhíonn corrfhocal eile: *scrúdú trialach*.

17.13 Is de réir ceann de na cúig dhíochlaonadh a infhilltear na hainmneacha briathartha fada a bhfuil cur síos orthu in **17.2** agus na cinn atá in **17.7**.

17.14 D'fhéadfai cuid mhaith de na hainmneacha briathartha a ghabhann leis na briathra coimrithe a chur isteach in **17.10** nó in **17.12**. Mar shampla, is de réir an dara agus an tríú díochlaonadh faoi seach a infhilltear *oscailt* agus *bagairt*, agus is ionann na foirmeacha ginideacha agus foirmeacha a n-aidiachtaí briathartha.

17.15 Níl aon iolra ag ainm briathartha ceart, ach féach **8.44**.